



Sygn. akt IV CSK 436/09
IV CZ 89/09

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 22 lutego 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Grzegorz Misiurek (przewodniczący)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

Protokolant Izabela Czapowska

w sprawie z powództwa A. P.
przeciwko Z. W., i in.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej
w dniu 19 lutego 2010 r.,
skargi kasacyjnej i zażalenia powódki
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 4 czerwca 2009 r.,

- 1. uchyla zaskarżony wyrok w punktach I oraz III i zmienia go w punkcie I na następujący: "I. zaskarżony wyrok z apelacji pozwanych zmienia w punktach I i II w ten sposób, że zasądzoną kwotę 20 834 zł. (dwadzieścia tysięcy osiemset trzydzieści cztery) obniża do kwoty 13 066 zł. (trzynaście tysięcy sześćdziesiąt sześć)**

- a solidarną odpowiedzialność pozwanych M. W., A. K. i Z. G. za zapłatę tej należności ogranicza do kwoty 2877 zł. (dwa tysiące osiemset siedemdziesiąt siedem).", zaś w punkcie III nie obciąża powódki kosztami postępowania apelacyjnego;
2. oddala skargę kasacyjną w pozostałej części;
 3. umarza postępowanie zażaleniowe;
 4. przyznaje adwokatowi B.P. od Skarbu Państwa - Sądu Apelacyjnego kwotę 2400 zł. (dwa tysiące czterysta) tytułem wynagrodzenia nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powódce z urzędu w postępowaniu kasacyjnym i zażaleniowym.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 31 grudnia 2008 r. Sąd Okręgowy w L. zasądził solidarnie od pozwanych Z. i S. małżonków W., M. W., A. K. i Z. G. na rzecz A. i P. kwotę 20 834 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 1 marca 2008 r., oddalił powództwo w pozostałej części, nie obciążył powódki kosztami procesu, orzekł o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powódce z urzędu i nadał wyrokowi rygor natychmiastowej wykonalności do kwoty 2 877 zł.

Od powyższego wyroku apelacje wniosły obie strony. Pozwani Z. i S. małż. W. zaskarżyli wyrok w części uwzględniającej powództwo powyżej kwoty 13 066 zł, zaś pozostali pozwani w części uwzględniającej powództwo powyżej kwoty 2 877 zł, co do której uznali powództwo.

Powódka zaskarżyła wyrok w części oddalającej powództwo o kwotę 49 166 zł.

Wyrokiem z dnia 4 czerwca 2009 r. Sąd Apelacyjny uwzględniając apelacje pozwanych zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w punktach I i III w ten sposób, że oddalił powództwo w części ponad zasądzoną kwotę 2 877 zł oraz zasądził od powódki na rzecz pozwanych Z. i S. małż. W. kwotę 3 634 zł tytułem kosztów procesu, oddalił apelację powódki i zasądził od niej na rzecz pozwanych Z. i S.

małż. W. kwotę 2 850 zł, a na rzecz pozostałych pozwanych kwotę 898 zł tytułem zwrotu kosztów procesu w instancji odwoławczej oraz orzekł o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej powódce z urzędu w postępowaniu przed Sądem drugiej instancji.

Sądy ustaliły między innymi, że w 1991 r. pozwani Z. i S. W. darowali swojej córce - powódce należące do nich gospodarstwo rolne. W 1995 r. powódka wyszła za mąż i razem z mężem mieszkała i pracowała w przedmiotowym gospodarstwie oraz poniosła na nie nakłady między innymi w postaci wymiany oknem w budynku mieszkalnym, remontu starej obory, wzniesienia budynku nowej obory i instalacji umożliwiających uzyskanie certyfikatu unijnego dla produkcji mleczarskiej, o łącznej wartości 20 834 zł. Pozostałe nakłady znalazły pokrycie w korzyściach uzyskanych z gospodarstwa albo nie zostały udowodnione. Pozwani odwołali darowiznę i wyrokiem Sądu Okręgowego w L. z dnia 20 grudnia 2006 r. (który uprawomocnił się 21 kwietnia 2007 r.) powódka została zobowiązana do złożenia oświadczenia woli o zwrotnym przeniesieniu własności gospodarstwa na darczyńców, którzy złożyli w tym przedmiocie odpowiednie oświadczenie woli aktem notarialnym w dniu 23 sierpnia 2007 r., dokonując w nim jednocześnie darowizny przedmiotowego gospodarstwa na rzecz pozostałych pozwanych.

Sąd pierwszej instancji jako podstawę prawną odpowiedzialności pozwanych za nakłady poczynione przez powódkę w dobrej wierze przyjął art. 226 § 1 k.c. w zw. z art. 55⁴ k.c. Natomiast Sąd Apelacyjny stwierdził, że rozliczenia stron po odwołaniu umowy darowizny reguluje w sposób szczególny art. 898 § 2 w zw. z art. 408 k.c., przewidujący reżim rozliczeń zbliżony do unormowanego w art. 226 § 1 i nast. k.c. Uznał, że w obu wypadkach roszczenia posiadacza (obdarowanego) o zwrot wszelkich nakładów stają się wymagalne z chwilą wydania rzeczy właścicielowi lub darczyńcy. Stwierdził, że z ustaleń poczynionych w sprawie nie wynika aby powódka wydała pozwany przedmiot darowizny, zaś materiał dowodowy jednoznacznie wskazuje, że posiada go nadal, w szczególności zabudowania, na które poniosła nakłady. Wystąpiła zatem z pozwem o roszczenie niewymagalne, które pozostało takim do zamknięcia rozprawy, a więc nie było podstaw do uwzględnienia powództwa i dlatego Sąd Apelacyjny w wyniku apelacji pozwanych zmienił zaskarżony wyrok mając na uwadze granice zaskarżenia

i orzekając w ramach tych granic oddalił powództwo. Sąd drugiej instancji stwierdził, że przy przyjętej przez Sąd Okręgowy konstrukcji prawnej odpowiedzialności pozwanych wobec powódki należy uznać, iż przedmiotem zaskarżenia są obowiązki wspólne dla wszystkich pozwanych, co zdaniem Sądu upoważniało go na podstawie art. 378 § 2 k.p.c., do rozpoznania apelacji pozwanych Z. i S. małż. W. w granicach objętych apelacją pozostałych pozwanych, tj. w części zasądzającej ponad 2 877 zł.

Sąd Apelacyjny oddalił w całości apelację powódki i rozstrzygnął o kosztach procesu w obu instancjach na podstawie art. 98 k.p.c.

Skargę kasacyjną wniosła powódka zaskarżając orzeczenie Sądu drugiej instancji w części uwzględniającej apelację pozwanych oraz oddalającą apelację powódki a także orzekającą o kosztach procesu.

Zarzuciła naruszenie przepisów postępowania: art. 213 § 2 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. przez naruszenie zasady autonomii procesowej w dysponowaniu przez stronę prawem podmiotowym, polegającej na możliwości rezygnacji z obrony w zakresie samej zasady roszczenia i przyjęcie braku wymagalności roszczenia o zwrot wszystkich nakładów oraz oddalenie powództwa, mimo uznania przez pozwanych powództwa co do zasady i w części co do wysokości.

W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej zarzuciła naruszenie art. 408 § 1 i 2 w zw. z art. 898 § 2 k.c. przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie w wyniku przyjęcia, że wymagalność roszczenia o zwrot wszelkich nakładów powstaje dopiero z chwilą zwrotu rzeczy, choć roszczenie o zwrot nakładów koniecznych poczynionych przez samoistnego posiadacza w dobrej wierze powstaje i staje się wymagalne z chwilą poniesienia tych nakładów, a także w wyniku nie uwzględnienia okoliczności, że roszczenie objęte pozwem zostało uznane co do zasady, co prowadziło do przyjęcia przez pozwanych wymagalności tego roszczenia i ograniczenie obrony wyłącznie do kwestii wysokości.

Niezależnie od skargi kasacyjnej powódka wniosła także zażalenie na zawarte w punkcie I i III wyroku Sądu Apelacyjnego rozstrzygnięcie o kosztach procesu zarzucając naruszenie art. 102 oraz art. 98 i art. 100 k.p.c. przez obciążenie jej kosztami procesu za obie instancje mimo trudnej sytuacji materialnej

uzasadniającej zastosowanie art. 102 k.p.c., a w wypadku uznania braku podstaw do zastosowania tego przepisu, nie dokonanie stosunkowego rozdzielenia kosztów procesu, mimo częściowego uwzględnienia powództwa.

W skardze kasacyjnej oraz na rozprawie kasacyjnej pełnomocnik powódki zaznaczył, że zażalenie wniesione zostało jedynie na wypadek odmowy przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania albo jej oddalenia i jest bezprzedmiotowe w wypadku uwzględnienia skargi kasacyjnej i rozstrzygnięcia w niej o kosztach procesu w postępowaniu przed Sądami powszechnymi.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Jak trafnie stwierdził Sąd Apelacyjny rozliczenie nakładów dokonanych na przedmiot darowizny w sytuacji jej odwołania reguluje w sposób szczególny art. 898 § 2 k.c. odsyłający w tym zakresie do przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu, a nie do przepisów o rozliczeniu nakładów między posiadaczem i właścicielem rzeczy. Rozliczenie nakładów po odwołaniu darowizny odbywa się zatem na podstawie art. 408 k.c. co oznacza, że zobowiązany do zwrotu przedmiotu darowizny może żądać zwrotu nakładów koniecznych o tyle, o ile nie znalazły pokrycia w użytku, który z nich osiągnął, a zwrotu innych nakładów może żądać o tyle, o ile zwiększają wartość korzyści w chwili jej wydania. Jest to regulacja w istocie taka sama jak przewidziana w art. 226 § 1 k.c., a zatem przy rozważaniu kwestii wymagalności roszczenia o zwrot nakładów poczynionych na przedmiot odwołanej darowizny należy uwzględnić poglądy doktryny i orzecznictwa wyrażone na gruncie art. 226 i nast. k.c. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 kwietnia 1971 r. III CRN 45/70, OSNCP 1972/1/9).

Poglądy te nie są jednolite ani co do powstania ani co do wymagalności roszczenia o zwrot nakładów. Prezentowane są stanowiska przyjmujące, że z uwagi na to, iż w art. 226 § 1 k.c. rozliczenie z tytułu nakładów powiązane z chwilą wydania rzeczy tylko w zdaniu drugim tj. z nakładami innymi niż konieczne, roszczenie o zwrot nakładów koniecznych powstaje i staje się wymagalne z chwilą ich dokonania, a nie dopiero z chwilą wydania rzeczy, która jest momentem wymagalności roszczenia o zwrot innych nakładów niż konieczne. Takie stanowisko

zajął też Sąd Najwyższy między innymi w orzeczeniach z dnia 12 grudnia 1967 r. III CRN 365/67 (OSNC 1968/8-9/148), z dnia 10 sierpnia 1988 r. III CRN 229/88 (OSNC 1990/12/153), z dnia 21 stycznia 2004 r. IV CK 362/02, z dnia 22 marca 2006r. III CSK 3/06, z dnia 23 marca 2007 r. V CSK 480/06 oraz z dnia 11 czerwca 2008r. V CSK 28/08 (nie publ.).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przeważa jednak stanowisko, że roszczenie o zwrot wszelkich nakładów (koniecznych, użytecznych i zbytkowych) staje się wymagalne dopiero z chwilą wydania rzeczy właścicielowi (nawet przy przyjęciu, że roszczenie o zwrot nakładów powstaje już z chwilą ich dokonania). W uzasadnieniu wskazuje się, co słusznie podkreślił też Sąd Apelacyjny, że dopiero z chwilą zwrotu właścicielowi rzeczy z nakładami można określić jakie korzyści uzyskał posiadacz z dokonanych nakładów koniecznych oraz na ile inne nakłady zwiększają wartość zwracanej rzeczy. Do chwili zwrotu rzeczy posiadacz korzysta z poczynionych nakładów także koniecznych i ulegają one amortyzacji w jego interesie i z korzyścią dla niego (por. między innymi powołany już wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 kwietnia 1971 r. III CRN 45/70 oraz uchwała z dnia 20 sierpnia 1973 r. III CZP 17/73, OSNCP 1974/4/66, wyroki z dnia 10 września 1993 r. I CRN 115/93, OSNCP 1994/7-8/161, z dnia 10 października 1997r. II CKN 371/97, z dnia 3 października 2003 r. III CKN 402/01 i z dnia 30 maja 2007 r. IV CSK 71/07, nie publ.). W wyroku z dnia 3 października 2003r. III CKN 402/01 Sąd Najwyższy uzasadniając powyższe stanowisko wskazał też, że przyznanie posiadaczowi roszczenia o zwrot nakładów koniecznych wymagalnego w chwili ich dokonania naruszałoby zasady słuszności, ponieważ w takim wypadku posiadacz w złej wierze, władający rzeczą z przyczyn nie zasługujących na akceptację, uzyskiwałby możliwość decydowania o sposobie wykonywania cudzego prawa własności i czynienia nakładów koniecznych, niekiedy niezgodnie z wolą i interesem właściciela. Dlatego wymagalność roszczeń o wszelkie nakłady powstaje z chwilą zwrotu rzeczy właścicielowi, a jedynie w szczególnych wypadkach takich jak np. zwłoka właściciela w odbiorze nieruchomości, brak zainteresowania właściciela odzyskaniem nieruchomości, odmowa jej przyjęcia, czy zgłoszenie przez posiadacza zarzutu zatrzymania, uzasadnione jest przyjęcie innej daty wymagalności roszczenia o zwrot nakładów

(por. cytowane już orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 8 kwietnia 1971 r. III CRN 45/70 i z dnia 10 sierpnia 1988 r. III CRN 229/88 oraz z dnia 10 września 1993 r. I CRN 115/93, OSNC 1994/7-8/161 i z dnia 7 maja 2009 r. IV CSK 27/09, nie publ.).

Sąd Najwyższy w obecnym składzie podziela powyższe stanowisko i tym samym podziela stanowisko Sądu Apelacyjnego, że dochodzone przez powódkę roszczenie o zwrot nakładów, niezależnie od charakteru nakładów, nie było wymagalne ani w chwili wniesienia powództwa ani i chwili orzekania, bowiem powódka nie zwróciła przedmiotu darowizny.

Nie zmienia tej oceny fakt uznania powództwa co do zasady i do pewnej wysokości. Sama taka czynność procesowa nie kreuje bowiem wymagalności roszczenia.

Nie ulega wątpliwości, że oświadczenie o uznaniu powództwa ma charakter zarówno czynności procesowej, przewidzianej w art. 213 § 2 k.p.c., jak i może mieć charakter oświadczenia woli prowadzącego do powstania, zmiany lub ustania stosunku prawnego. O skutkach procesowych uznania powództwa decydują przepisy prawa procesowego a o skutkach materialnoprawnych uznania długu decydują przepisy prawa materialnego.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że uznanie powództwa co do zasady i do jakiejś kwoty jest przejawem wiedzy pozwanego o tym, że określone roszczenie istnieje i przysługuje określonemu wierzycielowi (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 1997 r. II CKN 46/97, OSNC 1997/10/143). W literaturze i orzecznictwie wskazuje się też, że na gruncie prawa polskiego uznanie długu jako oświadczenie woli o skutkach materialnoprawnych nie jest czynnością prawną abstrakcyjną. Tytułem prawnym zobowiązania dłużnika pozostaje nadal tytuł podstawowy, który uznał, uznanie bowiem nie tworzy nowego długu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2005 r. I CK 580/04). Jeżeli zatem dłużnik uznał dług z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, nadal ponosi odpowiedzialność na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu a nie na podstawie umowy uznania długu. Jego uznanie, co do zasady, nie zmienia podstaw odpowiedzialności ani określonych w przepisach prawa materialnego zasad odpowiedzialności z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, chyba

że co innego wynikałoby z jego oświadczenia woli o uznaniu. W zakresie, który nie narusza przepisów bezwzględnie obowiązujących, uznanie długu może bowiem kreować inne, niż przewidziane w ustawie, materialnoprawne zasady odpowiedzialności.

Jednakże stwierdzenie, jaki skutek materialnoprawny wywołało oświadczenie woli o uznaniu długu wymaga badania woli i dokonania wykładni oświadczenia woli uznającego dług, a więc zastosowania art. 60 i art. 65 k.c. Brak kasacyjnego zarzutu naruszenia tych przepisów nie pozwala na ocenę czy oświadczenie pozwanych o uznaniu powództwa co do zasady oraz w określonej wysokości miało na celu zmianę przewidzianej w ustawie wymagalności roszczenia o zwrot nakładów i czy wywołało taki skutek materialnoprawny.

W tej sytuacji ocenie podlegają jedynie skutki procesowe uznania powództwa co do zasady i w pewnej wysokości, które niewątpliwie nie wykreowały innej niż przewidziana w art. 408 § 1 w zw. z art. 898 § 2 k.c., wymagalności roszczenia o zwrot nakładów dokonanych na przedmiot darowizny.

Zgodnie z art. 213 § 2 k.p.c. sąd jest obecnie związany uznaniem powództwa, chyba że jest ono sprzeczne z prawem, przez co rozumie się sprzeczność z przepisami bezwzględnie obowiązującymi, albo zmierza do obejścia prawa lub jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Jeżeli żadna z tych okoliczności nie zachodzi sąd jest obowiązany wydać wyrok zgodny z uznaniem powództwa, bez względu na to, czy uznanie znajduje uzasadnienie w okolicznościach sprawy.

Z uwagi na to, że uznanie powództwa przez pozwanych nie jest sprzeczne z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawa, nie zmierza też do obejścia prawa ani nie można go uznać, w okolicznościach sprawy, za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, Sądy obu instancji były związane uznaniem, bez względu na brak wymagalności roszczenia o zwrot nakładów.

W okolicznościach sprawy, zważywszy na łączące powódkę z pozwanymi Z. i S. W. najbliższe stosunki rodzinne oraz charakter roszczeń wynikających z dokonania a następnie odwołania darowizny gospodarstwa rolnego, które dla pozwanej było przez wiele lat jedynym źródłem dochodów i miejscem

zamieszkania, biorąc pod uwagę uznanie przez pozwanych powództwa co do zasady i w zakresie początkowo kwoty 2 877 zł a ostatecznie zaskarżenie wyroku Sądu pierwszej instancji jedynie w zakresie przewyższającym kwotę 13 066 zł - trzeba uznać, że nie było podstaw do zastosowania przez Sąd drugiej instancji w stosunku do pozwanych Z. i S. W. art. 378 § 2 k.p.c. Przepis ten, jako przepis szczególny, podlega ścisłej wykładni i nie powinien być stosowany w wypadku, gdy wyraźną wolą współuczestników było zaskarżenie wyroku sądu pierwszej instancji jedynie w ściśle określonym zakresie.

Pozwani Z. i S. W. wyraźnie przejawili taką wolę zaskarżając wyrok Sądu pierwszej instancji jedynie w zakresie przewyższającym kwotę 13 066 zł a nie, jak pozostali pozwani, ponad kwotę 2 877 zł. Wobec uznania powództwa co do zasady i nie zaskarżenia wyroku Sądu pierwszej instancji w zakresie zasądzonej kwoty 13 066 zł, należało przyjąć, że uznali oni zasadność zasądzenia od nich na rzecz powódki tej kwoty i w istocie uznali powództwo nie tylko co do zasady i kwoty 2 877 zł, lecz po wydaniu wyroku przez Sąd pierwszej instancji, uznali powództwo co do łącznej kwoty 13 066 zł. Nie było zatem podstaw do zastosowania wobec nich art. 378 § 2 k.p.c., jak uczynił to Sąd Apelacyjny i z tych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c. zmienił częściowo zaskarżony wyrok, przyjmując, że w stosunku do pozwanych Z. i S. małż. W. wyrok Sądu pierwszej instancji uprawomocnił się wobec nie zaskarżenia, w zakresie zasądzonej od nich na rzecz powódki należności w kwocie 13 066 zł.

W pozostałej części skarga kasacyjna jako nieuzasadniona została oddalona na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c.

Biorąc pod uwagę trudną sytuację materialną i życiową powódki Sąd Najwyższy na podstawie art. 102 k.p.c. nie obciążył jej kosztami postępowania w zakresie oddalonych roszczeń i środków odwoławczych oraz na podstawie § 19 i 20 w zw. z § 6 pkt 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu (Dz. U. Nr 163, poz. 1348 ze zm.) orzekł o należnych pełnomocnikowi powódki z urzędu kosztach pomocy prawnej udzielonej w postępowaniu kasacyjnym i zażaleniowym.

Z uwagi na to, że w wyniku częściowego uwzględnienia skargi kasacyjnej i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania w wyroku, zażalenie powódki na zawarte w wyroku Sądu Apelacyjnego rozstrzygnięcie o kosztach procesu stało się bezprzedmiotowe, Sąd Najwyższy na podstawie art. 355 § 1 k.p.c. w zw. z art. 397 § 2 i art. 394¹ § 3 w zw. z art. 398²¹ k.p.c. umorzył postępowanie zażaleniowe.

jz

/tp/